سلێمانی و ئەفسانە … د. مەولود ئیبراهیم حەسەن

ئەم بابەتەلەسەرەتادا، لەسەر داوای بەڕێزان نووسەرانی – ئینسیکلۆپیدیای سلێمانی نووسراوە، بەهۆی ئەوەی لەماوەیەکی کەمدا نووسرا زۆر کورتترەلەوەی ئەگەر ب□ بەتەواوی ئەفسانەکانی شاری سلێمانی خۆشەویست کۆ بکەینەوە، هه روەها درێژتریش دەرچوو لەوەی ک□ بەڕێزان دەیانویست، بۆی□ بڕیاریاندا کورتی بکەنەوە، بەداخەوەئەو□ بۆ سێ ساڵ ئینسیکلۆپیدیای سلێمانی ههوالێکی نیە! بۆیەمن پێم باش بوو ئەو بابەتەم چێتر دوانەکەوێ و وەک دیاریەک بۆ شاری سلێمانی لێرەلەڕۆژنامەی (کوردستانی نوێ) بڵاوی بکەمەوە.

ئەگەر هەر میللەت و ئایین و وڵاتیک ئەفسانەی خۆی هەیە، ئەوا هەر شارو ناوچەو گوندێکیش خاوەنی ئەفسانەی خۆیەتی و لەوەش وردتر هیچ شاخ و ئەشکەوت و دارودۆڵێکیش بێ ئەفسانەنیە! جگەلەشوێنە(شوێنەوار) یەکان ئەوانیش جگەلهڕوو مێژووییەکەی – ئەفسانەی مێژوویی – خۆشیان هەیە. سلیمانیش وەک شارو دەوروبەر ئەویش بێشک خاوەنی ئەفسانەی خۆیەتی. کەئەفسانەکەی بەشێکەلەکۆی ئەفسانەی کوردی و ئەفسانەش بەشێکەل□ بەشەزۆرەکانی فۆلکلۆری کوردەواری.

وشەو چەمکی ئەفسانە

ئەفسانە: لەبنەڕەتدا ئەم وشەیەڕیشەیەکی – ئاوێستایی کوردی هەیەو دەچێتەوەسەر وشەی – ئاڤەدستا– ی کۆن و ماناکەشی والێکدراو□ تەوە کارلێکەری ئایینی و ستایشی بەدەستەو دوعا وەستانەوەو بەجێهێنانی سروتی ئایینی بەپیرۆزی و هیمنییەوە(گەڕان بەدوای نەمرییدا).. ل□ ١٥-١٦ئیستا ئەم وشەیەلەکوردەواریدا بو زۆر مانا بەکاردێت، بۆ نمونە:-

ئەفسانە: ئەو چیرۆکەکۆنەی کەپاڵەوانی نائاسایی وەک (دێو، ئەسپی بال□دار، جنۆکەو زۆری تر) ڕۆلی تێدا دەبینن و کەرەستەی ئەفسانەیی جادوکاری وەک (ئاوینەی دنیابین، کڵاوی سەخرەجن، ئاوی نەمریی و زۆری تر) رۆلی تێدا دەگێڕن و تییدا بەکار دین .

ئەفسانە: ئەو چیڕۆکەکۆنانەی پاڵەوانەکانیان خوداوەندن .

ئەفسانە: بەرزترین ئاستی داهێنان و جوانی.

ئەفسانە: شتێک لەواقیعدا نەبووبیت و ئیستاش دەستنەکەوێ .

ئەفسانە: شتی نهینی و نەزانراو.

ئەفسانە: شتی بێ بنەماو ناراست و پروپوچ .

ئوستورە: ئوستورەش لەکوردەواری بەکاردێت، ئەم وشەیەش وەک هەندیک بۆی دەچن عەرەبی نیه ! لەوشەی (اسطوره)ەوەنەهاتووەو لەبنەڕەتدا وشەیەکی (سانسکریتی)یەو لەوشەی (سوترا =)وەهاتووەگۆڕاوە– سوترا، ستورە، ستر– و زۆر وشەی تری لێدروستبووە(هیستۆری =) و (ستۆری =)، واتەوشەی میژوو و چیرۆکی لێکەوتووتەوە، لەکوردیشدا وشەی (ستر = ستران)ی ڵێدروستبوووە.

زمانی ئەفسانەی سلیمانی

زمانی فۆلکلۆر بەگشتی و ئەفسانەبەتایبەت زمانی خەڵکەو هە ربۆیەهەموو زارو بنزارو زارۆچکەکان هاوبەشن لەبەرهەمێنانی فۆلکلۆردا، هەر بەم هۆیە بەهیچ شێوەیەک لەفۆلکلۆردا (زمانی یەکگرتوو = زمانی ستاندارد)نیە! زمانی ئەفسانەکانی سلیمانیش زمانی شێوەزارو بنزارەجیاجیاکانی شاری سلیمانیو دەوروبەریەتی و ئەوانەی لەکۆندا بەکارهاتوون و ئێستاش بەکاردین .

پێناسەی ئەفسانە:- دەقی ئەفسانەکان

لەلێکۆڵینەوەی زانستی و ڕێبازو پسپۆرییەجیاجیاکاندا ئەفسانەزۆرترین پێناسەی بەرکەوتووە، کەچی هێشتا زانایان لەپێناسەکردنی ئەفسانەدا داماون و ناگەنەپیناسەیەک کەتەواوی پێکهاتەوگرنگییەکانی ئەفسانەبخاتەبەرچاو! ئێم□ل□□ر□ئەم پێناسەیەبەشێاو دەزانین: (ئەفسانە.. کۆنترین وبەرزترین و گرنگترین ئاستی بی
رکردنەوەی مرۆڤە).

دەقی ئەفسانەکان

باشترین دەقی هەرەکۆنی پێش زایین کەبۆ سلێمانی دەستنیشانی بکەین، دەقی ئەفسانەی لافاوی سۆمەرییە، کەلەم دەقەدا نیشتنەوەی کەشتی لەسەر چیای (پیرەمەگروون) ی نزیک سلێمانییەو تییدا ئۆتۆناپشتم ئاوا ئەفسانەکەدەگێرێتەوە:-

شەش ڕۆژو شەش شەو تێپەڕی
هیشتا کەف و کولی لافاو شەپۆڵان دەداو هە موو خوارووی وڵاتی داپۆشیوە.
کەگەیشتینەڕۆژی حەوتەم شڵپ و هۆڕی لافاو کەمی کردەوە
وەک لەشکری دۆڕاوی جەنگ لێکداپچڕا
پاشان دەریاو ڕەشەبا نیشتنەوەلەگەڵ کەف و کوڵی لافاو
ینیم دنیا ئارامە
خەڵکم بینی هەموویان گەڕاونەتەو□ بۆ قوڕ
زەوی وەک سەربان پان و لووس بووە
دەمامکم کردەوەتیشک بەر ڕووم کەوت
کڕنۆشم بردوو دەستمکرد بەگریان

فرمیسک بەڕوومدا هاتەخوارەوە
سەیری قەراغەکانی دەریام کرد
لەهەرچوارلاوەچیای-جەزیرە- دەرکەوت
کەشتی لەسەر چیای (نەسیر– پیرەمەگروون) نیشتەوە
چیای پیرەمەگروون توند کەشتییەکەی گرت و لێنەگەڕا بڕوا
(…..)
ڕۆژی حەوتەم کۆترم بەرەڵاکرد
کۆتــر هــەڵفــری … دواتــر گەڕایــەوە، گەرایەوەو هیــچ جیگــا یەکی دەستنەکەوت لێی بنیشیتەوە
پاشان قەلەڕەشکەم هه لدا.. سوڕاو لەوەڕاو نەگەڕایەووە
ئەوکات ههموو ئەوانەی لەکەشتی دابوون .. دەرمهینان
کوشتیم کوشتەوەو ئاوی پیرۆزم بەسەر(زەقورە- زەقایی- لوتکە)ی چیاداکرد.. (تەها باقر،ل١٥٧-١٥٩).
ئەوەی لەم ئەفسانەیەی سەرەمەریدا گرنگە، کەشتیەکەلەسەر چیای (پیرەمەگروون) دەنیشێتەوە نەک چیای (گوتی) و کەشتیکەپڕلە- هەوێنی ژیان– لەوە باری خۆی هەلدەڕیژی.
باوکی مێژووی کۆن (تەها باقر) لەپەراویزدا دەنووسێ: زانراوەکەشتی لەسەر چیای– ئەڕاڕات– ئورارتو دەنیشێتەوە، ئەگەر بەوردی ناوی داستانەکەمان خویندبیتەوە(نەسیر) مانای (ڕزگاربوون) بدا، ناوی چیای نەسیر لەهەواڵەکانی (ئاشورناسرپال -٨٨٣-٨٥٩ پ.ز)ی دووەم پاشادا هاتووە، کەدەکەوێتەخوارووی زێی بچوک، لەگەڵ ناوی گوتیەکان ناوی هاتووە، هەندێک لەلێکۆڵەران بە(پیرەمەگروون)ی دەزانن، چیای ناوداری نزیک سلێمانی، کە٤٥کم لەباکووری – شروباک-ی زێدی ئۆتناپشتم دوورە، ئەو چیایەی کەشتیەکەی نوحی بابلی لەسەرنیشتەوە، بەقسەی (بیرسۆس) نووسەری سەدەی سێیەمی پێش زایین، بەناوی(چیای کوردەیین) واتەچیای کوردەکان ناسراوە، کەلەقورئان و نووسراوەسریانیەکاندا کەشتی لەسەر چیای – گوتی – دەنیشێتەوە(گلگامش.ل١٥٧-١٥٩) .
ئەفسانەی جولندی
ئەم ئەفسانەیەڕووداوو کەسایەتیەکانی یەک کەسایەتی سەرەتای هاتنی ئیسلامە بۆ کوردستان، جولندی پاشایەکەلە(قەڵای جولندی) نزیک سلیمانی حوکم دەکات و لەدوورەوە هەواڵی (ئیسلام و محەمەدی پیغەمبەری خودا و عەلی) دەبیستێ و زۆر خەمبار دەبێت و لێی دەپرسن بۆچی خەمبارە؟ لەوەڵامدا دەڵێ: (ئەمن دەمرم و حەمەدەمینێک پەیدا دەبی و ولاتی من داگیردەکات!!) ئەم ئەفسانەیەدوو دەقی لەبەردەستە، لەدەقی (تحفەی مقفریه) جولندی بەیارمەتی – شەیتان- لەشکری خۆی دەباتەمەدینەولەوێ شەڕ لەگەڵ لەشکری ئیسلام دەکات .

جولـــندی بەلەشکرێکـــی گەورەدەوری مەدینەدەدات وبیلالـــی عەبەشـــی
کەئەمەدەبینێ ناتوانێ بانگ بدات و خۆی دەگەینێتەمحم□م□د و دەڵێ:
(یاڕەسوڵڵا سەرێ منت بێ بەقوربانی سەرییـە، بانگم نەدا چارم چیە؟
لەشکرێکی زۆرم دییە!).
نەبـی دەفەرمـووێ بڕۆ بـزانەچیە؟ بیلال دێتەوەدەڵێ: سـەرکردەی ئەو
لەشکرەی کافرێکی جولـندییە! پیغەمبەر لەخوای دەپاڕێتەوەمەلایکەتی
بۆ بنیرێ و خەندەقی بۆ هه ڵکەنن. جولـندی کەخەندەق دەبینێ دەڵێ:
(سیحری عەلی زۆر تەواوە، ئەو خەندەقەچییەبنیاتنراوە؟) جولـندی بەئ
ســپی خۆی لەخەنـدەقی چـل گەزپـان دەپەڕێتەوەو کۆڵـان بەکۆڵـان
لەمەدینەی دەگەڕێ و کەس نابینێ، دوازدەئەسحابەلێی دەچنەمەیدانێ
جولـندی ههر دوازدەیان دەکوژێ.
پیغەمبەر تەنگاو دەبیت و جوبرائیل بەدوای ئیمامی عەلی دا دەنێرێ.
(حەزرەتی جوبرایل هات بەقاسیدیە، گوتی هاتووم بەرەزای ڕەبیـیە)
ناگەڕێتەو□هـتا تۆلەی دوازدەئەسحابەی نەکاتەوە.
عەلی دەڵێ:
جولـندی، جولـندییەپەڕقۆزە
ئەتۆ ئەو شەش پەڕەت لەسەری نەبێ پیرۆزە
ئەتۆ مەدینەت بۆ لەمامی من کردووەئاڵۆزە؟
جولـندی دەڵێ ئەمن ڕۆڵەم ڕۆڵەی شێری،
هیچ کەسم پێ ناویری .
هەردوکیان بەئازایەتی خۆیاندا هەر دەڵێن: جولـندی پێشدەستی دەکات
و گورزێک لەعەلی دەدات: (جولـندی گورزێکیدا لەتەوقی سەرییـەهەتا
سینەبەندی بەدوڵدوڵەوەبەئەرزی ڕەق و ئیشکی دابردیـیە)
ئەوجارەعەلی تانی زولـفوقاری دەدات:
کەشیرێکی دەدا لەتەپلی سەری جولـندیـیە
ئەزرەتی جوبرایل پەڕی وەبەر نەدابا بەڕەزای ڕەبییە
ئەوێ جاری دنیا وەردەگەڕا بەیەکجارییە
بەو شیرلێدانەی جولـندی بەئەسپەوەدووو کەرت دەبی، ئەسحابەبەناو
لەشکری جولـندی دەکەون و ئەلی دەڵێ:
بەو خودایەی لایەزانە
دەست هه ڵناگرم لەو کافرانە
هەتا خوین نەبا سەرانە
بۆ ئەوەی قسەی شێر ئەلی نەشکێ:
هاتەئاسمانێ هەوری تاری
رەشێنی بارانێ لێ دەباری
هەروا خوێن دەهات رای دەمالی سەرو جەندەکی لاری تحفەی مظفريه.ل
252-222

پاش ئەوەی هەموویان دەکوژن ئیمام دەلێ: بانوێژەکەم نەچێ، دەچێ نوێژێ دەکات !!

لەم ئەفسانەیەدا بنەمایەکی میژوویی هەیە، ڕەگەزەکانی ئەفسانەزۆرن، شەیتان یارمەتی جولندی دەدات، مەلایکەت خەندەقی بۆ پیغەمبەر لێدەدەن، جوبرایل بەرەزامەندی خوای لەسەرداخوازی پێغەمبەری و داوای لێدەکات بگاتەهاواری مەدینەی !

لەدەقی (تەفیق وەهبی)دا بەپێچەوانەی تحفەی مقفریە لەشکری ئیسڵام دەورەی قەڵای جولندی دەدات و لەشەڕێکی گران بەسەرکردایەتی جولندی شەڕی مان و نەمان دەکەن، ئەمەیەک ساڵ دەخایەنێ ! سەرکردەی ئیسلام نامەیەک بۆ ئیمامی عەلی دەنووسێ و دەڵێ : (لەتوانای هیچ مرۆڤێک نیە ئەم قەڵایەداگیر بکات، لەشکری موسلمانان شپرزەبووە، ناتوانرێ داگیربکرێ، مەگەر بەموعجیزەیەکی ئاسمان! ئەمەچاوەڕێی موعجیزەیەکی ئەوەین، یا ئەوەتەبفەرموون تابگەڕێینەوەبۆ مەدینە). تەفیق وەهبی ل١٩٢

ئیمام کەئەمەدەبیسی توڕەدەبێت و داوای بەردەقانی دەکات و لەمەدینەی ڕادوو بەرد بۆ کوردستانێ دەهاوێ، بەرد لەئاسمانێ دەبیت جولندی و خەلکەکەموسلمان دەبن، بۆ پاراستنی خەڵکەکەجوبرایل بەفەرمانی خوای باڵی دەداتەبەر بەردەکان، لەناگەڕێ زیان بەخەڵکەکەبگات. جوبرایل کەمێک باڵی بریندار دەبیت و بەردەکان لەبەردەمی قەڵاکەی دەچەقن !! ئیستا بۆبەردەعەلی ناسراون.

لەم دەقەشدا ڕەگەزی ئەفسانەهەن..هەڵدانی دوو بەرد لەمەدینەوەبۆ قەڵای جولندی لەکوردستان پێدانەبەر بەردەکانی جوبرایل.. کاری ئەفسانەیین .

تەفیق وەهبی لەلێکۆڵینەوەیەکی زانستیدا شوێنی (شوینەوار)ی میژوویی قەڵای جولندی دەزیتەوەو دەڵێ دەکەوێتەدوورایی (٢ کم) لەدێی (سورەقاوشان) لەڕۆژئاوای باکووری ڕۆژئاوادا، لەیەکێ لەپێچەکان کەڵاوەیەک هەیە، خەڵکەکە دەڵێن: قەڵای جولندی کەیەکێ لەکۆنترین پاشماوەکانە.. تەفیق وەهبی .ل١٧٩

ئەفسانەی ناوی سلێمانی

دەگێڕنەوەلەڕۆژانی یەکەمی دروستکردنی شاری سلێمانی، لەگەڵ یەکەم قەزمەکەلەزەوی دەکوتن.. ئەنگوستیلەیەک دێتەدەرەوە، کەسەیری دەکەن دەبینن لەسەری نووسراوە– سلێمان– خەڵکەکەبەئەنگوستیلەکەی موعجیزەئاساو ئەفسانەییەکەی حەزرەتی سلێمانی دەزانن و هەربەم بۆنەیە شارە تازەکەناودەنێن(سلێمانی) .

ئەفسانەی کەسایەتی مەلیک مەحمود:

مەلیک مەحمود سەرکردەی شۆڕش و ڕاپەڕینی سەرەتاکانی سەدەی بیست. وەک کوردێک و شێخ و موسلمانێک و مەلیکی کوردستان شۆڕشی دژی

داگیرکەران و ئینگلیز دەکرد، بەم بۆنەیەوە پیرۆزییەکی زۆری لەناو خەڵک بۆ پەیداببوو، هەر بۆیە کراوەتە پاڵەوانی زۆر ئەفسانە. دایکم زۆرجار دەیگێڕایەوە دەیگوت: شیخ مەحمود – روحم بەقوربانی بی – کەدەچووە شەڕ و دەهاتەوە.. پشتبەندەکەی دەکردەوە گولە بەردەبووەوە، چونکە گولەشێخی نەدەبڕی ! کەچی هه موو لایەک دەزانن شێخ لەپێنا بەردەقارەمان بریندارببوو.

نەسوتان لەناو ئاگردا

خەڵک دەگێڕنەوە.. شێخ نەفی کرابوو بۆ هیند، لەوێ زۆری ئازاردەدەن و دواجار ئاگرەکی گەورەدەکەنەوە – کافرەکان – ئینگلیز – شێخ دەخەنەناو ئاگر. کەچی ئاگر کار لەشێخ ناکات و هاوار دەکات: سەگ باوکینە قەسریم دەرم بێنن !!

لێرە تەواوی چیرۆکە ئەفسانەییە ئاینییەکەی ئیبراهیم پێغەمبەر گواستراوەتەوەو شێخ کراوەتە پاڵەوانی ئەفسانەکە.

لەم ئەفسانەیەش ڕەگەزی ئەفسانەهەیەو نەسوتانی شێخ لەناو ئاگر بۆ خۆی ئەفسانەیەکی مێژوویی و ئاینی و کۆن و ناسراوە. هەر ئەم ئەفسانەیەنیشانەی ئەوەیەکە ئەفسانەکان نەوەستاوەو بەردەوامە.

2019-04-26

د. مەولود ئیبراهیم حەسەن

سەرچاوەکان :

تحفەئ مزفریە. ئەسکارمان، هینانەسەر ڕێنووسی کوردی هێمن، چاپی کۆڕی زانیاری کورد، بەغدا ١٩٧٥

گەڕان بەدوای نەمرییدا، مەولود ئیبراهیم حەسەن دەزگای ئاراس، هه ولیر2002

الاپار الكامله, توفيق وهبى, جزو الاول, اعداد رفيق صالح, بنكهى زين, السليمانيه 2006

ملحمه كلكامش, گه باقر, وزاره الپقافه والاعلام, بغداد 1980